DOMSTOLENS DOM
11. juli 1991 *

I de forenede sager C-87/90, C-88/90 og C-89/90,

angående anmodninger, som Raad van Beroep, Hertogenbosch (Nederlandene), i medfør af EØF-Traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i de for nævnte ret verserende sager

A. Verholen

mod

Sociale Verzekeringsbank (sag C-87/90)

og

T. H. M. van Wetten-van Uden

mod

Sociale Verzekeringsbank (sag C-88/90),

og

G. H. Heiderijk

mod

Sociale Verzekeringsbank (sag C-89/90),

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af en række bestemmelser i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af

* Processprog: nederlandsk.

princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24),

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten, O. Due, afdelingsformændene G. C. Rodríguez Iglesias og M. Díez de Velasco samt dommerne Sir Gordon Slynn, C. N. Kakouris, R. Joliet og F. A. Schockweiler,

generaladvokat: M. Darmon
justitssekretær: assisterende justitssekretær J. A. Pompe,

efter at der er afgivet skriftlige indlæg af:

— Sociale Verzekeringsbank Amsterdam ved advokaterne E. H. Pijnacker Hordijk og M. Droogleever Fortuyn, Amsterdam og Haag,

— den nederlandske regering ved secretaris-generaal i Udenrigsministeriet B. R. Bot som befuldmægtiget, og

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved René Barents og Karen Banks, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der er afgivet mundtlige indlæg af Sociale Verzekeringsbank Amsterdam, den nederlandske regering og Kommissionen den 17. april 1991,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 29. maj 1991,

afsagt følgende

Dom

1 Ved tre kendelser afsagt den 30. januar og den 15. februar 1990, indgået til Domstolen den 23. marts 1990, har Raad van Beroep, Hertogenbosch (Nederlandene), i medfør af EØF-Traktatens artikel 177 forelagt en række præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24).

2 Disse spørgsmål er blevet rejst under tre sager mellem nederlandske statsborgere og Sociale Verzekeringsbank Amsterdam vedrørende anvendelsen af den nederlandske lov om almindelig alderdomsforsikring (»Algemene Ouderdomswet«, *Staatsblad*, 281, herefter benævnt »AOW«).

3 Det fremgår af sagsakterne i hovedsagen, at AOW til fordel for personer bosat i Nederlandene samt ikke bosiddende, der er fyldt 65 år, og som havde været indkomstskattepligtige for en virksomhed udøvet i Nederlandene, indeholder en almindelig alderspensionsordning, i henhold til hvilken pensionsrettigheder erhverves på grundlag af tilbagelagte forsikringsperioder. Ifølge denne ordning — som gjaldt indtil en lovændring, der trådte i kraft den 1. april 1985 — var gifte kvinder med bopæl i Nederlandene, hvis ægtefæller, der var bosiddende i Nederlandene, ikke var forsikret i henhold til AOW, fordi de udøvede erhverv i udlandet, hvor de var forsikret, selv udelukket fra forsikringen for de tilsvarende perioder; derimod var gifte mænd med bopæl i Nederlandene, hvis ægtefæller var udelukket fra forsikringen, fortsat tilsluttet den nederlandske pensionsordning.

4 Den pensionsberettigede, som forsørger en ægtefælle, der endnu ikke er fyldt 65 år, modtager en forhøjet pension. Forhøjelsen nedsættes imidlertid afhængigt af det antal år, ægtefællen ikke har været forsikret.

5 Sagsøgeren i hovedsagen i sag C-87/90, fru A. Verholen, har, efter at have arbejdet som lønmodtager i Nederlandene indtil hun fyldte 61 år, oppebåret førtidig

alderspension i henhold til en ordning i tilknytning til sin arbejdskontrakt. Sagsøgeren i hovedsagen i sag C-88/90, fru T. H. M. van Wetten-van Uden, samt ægtefællen til sagsøgeren i hovedsagen i sag C-89/90, hr. G. H. Heiderijk, har aldrig udøvet erhverv.

6 Efter at være fyldt 65 år fik sagsøgerne i sagerne C-87/90 og C-88/90, fru Verholen og fru van Wetten-van Uden, afslag fra Sociale Verzekeringsbank på ydelse af fuld pension med den begrundelse, at deres ægtemænd, som var bosiddende i Nederlandene, i nogle perioder havde udøvet erhverv i udlandet, hvor de var forsikret. Sagsøgeren i sag C-89/90, hr. Heiderijk, fik nedsat forhøjelsen af sin alderspension, som han modtog, fordi han forsørgede en ægtefælle, som endnu ikke var fyldt 65 år, idet nedsættelsen svarede til det antal år, i hvilke hans ægtefælle ikke havde været forsikret, herunder de år, i hvilke han selv havde arbejdet i Forbundsrepublikken Tyskland.

7 Raad van Beroep, Hertogenbosch, fandt, at de sager, der blev anlagt til prøvelse af Sociale Verzekeringsbank's afgørelser, rejste et spørgsmål om fortolkningen af direktiv 79/7. Retten har derfor udsat sagen og forelagt Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

I sag C-87/90

»Er det foreneligt med artikel 4, stk. 1, (og/eller artikel 5) i direktiv 79/7/EØF, at en national bestemmelse, som alene udelukker gifte kvinder fra AOW-forsikringen, fortsat har virkning til efter den 22. december 1984 i den forstand, at disse kvinders AOW-pension også efter denne dato stadig kan nedsættes på grund af en forsikringsbetingelse, som ikke gjaldt for mænd?«

I sag C-88/90

»1) Er fællesskabsretten til hinder for, at nationale domstole (af egen drift) prøver en national lovbestemt ordning i forhold til et EØF-direktiv, hvis gennemfø-

relsesfrist er udløbet, såfremt parterne i sagen (f.eks. på grund af ukendskab) ikke påberåber sig dette direktiv?

2) Er fællesskabsretten til hinder for, at nationale domstole prøver en national lovbestemt ordning i forhold til et EØF-direktiv, hvis gennemførelsesfrist er udløbet, såfremt parterne i sagen ikke kan påberåbe sig dette direktiv, fordi de ikke er omfattet af dets personelle anvendelsesområde, skønt samme parter er omfattet af en national lovbestemt ordning, som direktivet gælder for?

3) Vedrører artikel 2 i direktiv 79/7/EØF selve dette direktivs personelle anvendelsesområde, eller skal denne artikel betragtes som en afgrænsning (ved siden af afgrænsningen i direktivets artikel 3) af de nationale lovbestemte ordninger, som direktivet gælder for?«

I sag C-89/90

»Kan en part i sager for nationale domstole påberåbe sig artikel 4, stk. 1, (og/eller artikel 5) i direktiv 79/7/EØF, såfremt parten rammes af følgerne af en nationale diskriminerende bestemmelse, der vedrørte ægtefællen, som ikke er part i sagen?«

8 Ved kendelse af 16. januar 1991 er sagerne C-87/90, C-88/90 og C-89/90 blevet forenet med henblik på den mundtlige forhandling og domsafsigelsen.

9 Vedrørende sagens faktiske omstændigheder, retsforhandlingernes forløb samt parternes anbringender og argumenter henvises i øvrigt til retsmøderapporten. Disse omstændigheder omtales derfor kun i det følgende i det omfang, det er nødvendigt for forståelsen af Domstolens argumentation.

10 Da de spørgsmål, der er forelagt af Raad van Beroep, Hertogenbosch, i sagerne C-88/90 og C-89/90, går ud på at få præciseret den nationale rets kompetence til at anvende fællesskabsretten og de nærmere betingelser for denne anvendelse, skal disse spørgsmål besvares før behandlingen af spørgsmålet i sag C-87/90 vedrørende den tidsmæssige rækkevidde af det ligebehandlingsprincip, som er fastslået i direktiv 79/7.

Spørgsmålene i sag C-88/90

11 Med det første spørgsmål i sag C-88/90 ønsker Raad van Beroep klarlagt, om fællesskabsretten er til hinder for, at en national domstol af egen drift prøver en national lovbestemt ordning i forhold til et direktiv, hvis gennemførelsesfrist er udløbet, såfremt parterne i sagen ikke har påberåbt sig dette direktiv.

12 Hertil bemærkes, at Domstolen har anerkendt, at EØF-Traktatens artikel 177 giver de nationale domstole mulighed for og i givet fald forpligter dem til en præjudiciel forelæggelse, når retten enten af egen drift eller på parternes begæring konstaterer, at sagens realitet vedrører et punkt, der er omtalt i artiklens stk. 1, dom af 16. januar 1974 (sag 166/73, Rheinmühlen, Sml. s. 33, præmis 3).

13 Denne mulighed for af egen drift at rejse et spørgsmål om fællesskabsretten forudsætter, at det efter den nationale domstols opfattelse er fællesskabsretten, der skal finde anvendelse, således at national ret om fornødent lades ude af betragtning, eller at national ret skal fortolkes på en måde, der er i overensstemmelse med fællesskabsretten.

14 Et sådant spørgsmål kan navnlig angå et direktiv — som de nationale myndigheder ikke har gennemført inden for de givne frister — der er bindende for medlemsstaterne, og hvis præcise og ubetingede bestemmelser ifølge Domstolens praksis kan anvendes umiddelbart af en national domstol.

15 Den ret, der er anerkendt for borgerne til under visse betingelser for nationale domstole at påberåbe sig et direktiv, hvis gennemførelsesfrist er udløbet, afskærer derfor ikke den nationale domstol fra at tage dette direktiv i betragtning, selv hvis borgeren ikke har påberåbt sig det.

16 Det første spørgsmål i sag C-88/90 vil derfor være at besvare med, at fællesskabsretten ikke er til hinder for, at en national domstol af egen drift tager stilling til, om nationale bestemmelser er forenelige med præcise og ubetingede bestemmelser i et direktiv, hvis gennemførelsesfrist er udløbet, selv om en borger ikke har påberåbt sig dette direktiv for domstolen.

17 Den nationale rets andet spørgsmål i sag C-88/90 går ud på, om nationale domstole kan prøve, om national ret er forenelig med et direktiv, såfremt parterne i sagen ikke er omfattet af dette direktivs personelle anvendelsesområde, skønt de er omfattet af en national lovbestemt ordning, som direktivet gælder for.

18 Dette spørgsmål rejser samme problem som det, der i præcise vendinger er rejst i det tredje spørgsmål, som går ud på, om artikel 2 i direktiv 79/7 skal fortolkes således, at den vedrører dette direktivs personelle anvendelsesområde, eller om den ligesom artikel 3 vedrører afgrænsningen af de nationale, lovbestemte ordninger, som direktivet gælder for.

19 Hertil bemærkes, at Domstolen i dommen af 27. juni 1989 (forenede sager 48/88, 106/88 og 107/88, Achterberg-te Riele m.fl., Sml. s. 1963, præmis 9) har fastslået, at direktivets personelle anvendelsesområde er fastsat i artikel 2, hvorefter det finder anvendelse på den erhvervsaktive befolkning, på personer, der søger arbejde, samt på arbejdstagere, hvis erhvervsarbejde er blevet afbrudt af en af de i artikel 3, stk. 1, litra a), nævnte risici.

20 Det må ligeledes bemærkes, at når en bestemmelse i et direktiv, som f.eks. artikel 2 i direktiv 79/7, præcist fastsætter, hvem der er de begunstigede efter dette direktiv, kan nationale domstole ikke udvide dets personelle anvendelsesområde med den begrundelse, at parterne i sagen hører under en national ordning, som f.eks. AOW, der er omfattet af en anden bestemmelse i direktivet vedrørende dets materielle anvendelsesområde, som f.eks. artikel 3 i direktiv 79/7.

21 Det andet og det tredje spørgsmål i sag C-88/90 skal derfor besvares med, at artikel 2 i direktiv 79/7 skal fortolkes således, at den vedrører det personelle anvendelsesområde for dette direktiv, hvis indhold ikke kan variere afhængigt af det materielle anvendelsesområde, således som det er defineret i artikel 3.

Spørgsmålet i sag C-89/90

22 Det spørgsmål, der er rejst i sag C-89/90, går ud på, om en borger i sager for nationale domstole kan påberåbe sig bestemmelserne i direktiv 79/7, når vedkommende rammes af virkningerne af en national bestemmelse, der er diskriminerende over for ægtefællen, som ikke er part i sagen.

23 Indledningsvis bemærkes, at retten til at påberåbe sig bestemmelserne i direktiv 79/7 ikke er begrænset til borgere omfattet af direktivets personelle anvendelsesområde, for så vidt man ikke kan udelukke, at andre personer kan have en direkte interesse i at få overholdt forbuddet mod forskelsbehandling på de beskyttede personers vegne.

24 Skønt det i princippet skal bestemmes efter national ret, hvilke borgere der har søgsmålskompetence og retlig interesse, kræver fællesskabsretten ikke desto mindre, at den nationale lovgivning ikke gør indgreb i retten til en effektiv retsbeskyt-

telse (se dom af 15.5.1986, sag 224/84, Johnston, Sml. s. 1651, og af 15.10.1987, sag 222/86, Heylens, Sml. s. 4097), og at anvendelse af national lovgivning ikke kan føre til, at det i praksis bliver umuligt at udøve de rettigheder, som fællesskabsretsordenen giver (dom af 9.11.1983, sag 199/82, San Giorgio, Sml. s. 3595).

25 Hvad den konkrete sag angår, må det dog præciseres, at en borger, som rammes af virkningerne af en diskriminerende national bestemmelse, kun kan påberåbe sig direktiv 79/7, såfremt hans ægtefælle, der rammes af forskelsbehandlingen, selv er omfattet af dettes anvendelsesområde.

26 På denne baggrund skal spørgsmålet i sag C-89/90 besvares med, at en borger i sagen for nationale domstole kan påberåbe sig bestemmelserne i direktiv 79/7, når vedkommende rammes af virkningerne af en national, diskriminerende bestemmelse vedrørende sin ægtefælle, som ikke er part i sagen, dog på betingelse af, at ægtefællen selv er omfattet af direktivets anvendelsesområde.

Spørgsmålet i sag C-87/90

27 Spørgsmålet i sag C-87/90 går ud gå, om det er foreneligt med artikel 4, stk. 1, og artikel 5 i direktiv 79/7, at virkningerne af en tidligere national lovgivning, som under visse omstændigheder udelukkede gifte kvinder fra alderdomsforsikring, opretholdes efter direktivets gennemførelsesfrist.

28 Det bemærkes, at Domstolen i dom af 24. juni 1987 (sag 384/85, Borrie Clarke, Sml. s. 2865) fastslog, at direktiv 79/7 ikke indeholdt nogen undtagelse fra ligebehandlingsprincippet i artikel 4, stk. 1, der kunne begrunde opretholdelse af en diskrimination, der bestod efter tidligere gældende national lovgivning. Deraf konkluderede den i dom af 8. marts 1988 (sag 80/87, Dik m.fl., Sml. s. 1601), at en medlemsstat ikke efter den 23. december 1984 kunne opretholde ulige behandling, som skyldtes, at betingelserne for at erhverve ret til ydelser er indført før denne dato.

29 Den nederlandske regering og Sociale Verzekeringsbank har med urette anført, at denne retspraksis, anvendt på de såkaldte risikoordninger, ikke kan overføres til de såkaldte bidragsordninger, herunder AOW-ordningen. Ordlyden af direktiv 79/7 knæsætter, ligesom dommen af 24. juni 1987 i Borrie Clarke-sagen og af 8. marts 1988 i sagen Dik m.fl., i meget klare vendinger det principielle forbud mod enhver forskelsbehandling efter direktivets gennemførelsesfrist uden at sondre mellem forskellige forsikringsordninger.

30 Under disse omstændigheder vil spørgsmålet i sag C-87/90 være at besvare med, at direktiv 79/7 skal fortolkes således, at det ikke tillader medlemsstaterne efter udløbet af den i artikel 8 fastsatte gennemførelsesfrist at opretholde virkningerne af en national, tidligere lovgivning, som under visse omstændigheder udelukkede gifte kvinder fra alderdomsforsikring.

Sagens omkostninger

31 De udgifter, der er afholdt af den nederlandske regering og af Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN

vedrørende de spørgsmål, som er forelagt af Raad van Beroep, Hertogenbosch, ved kendelser af 30. januar og 15. februar 1990, for ret:

1) Fællesskabsretten er ikke til hinder for, at en national ret af egen drift tager stilling til, om nationale bestemmelser er forenelige med præcise og ubetingede bestemmelser i et direktiv, hvis gennemførelsesfrist er udløbet, selv om en borger ikke har påberåbt sig dette direktiv for retten.

2) Artikel 2 i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring skal fortolkes således, at den vedrører det personelle anvendelsesområde for dette direktiv, hvis indhold ikke kan variere afhængigt af det materielle anvendelsesområde, således som det er defineret i artikel 3.

3) En borger kan i sager for nationale domstole påberåbe sig bestemmelserne i direktiv 79/7, når vedkommende rammes af virkningerne af en national, diskriminerende bestemmelse vedrørende sin ægtefælle, som ikke er part i sagen, dog på betingelse af, at ægtefællen selv er omfattet af direktivets anvendelsesområde.

4) Direktiv 79/7/EØF skal fortolkes således, at det ikke tillader medlemsstaterne efter udløbet af den i artikel 8 fastsatte gennemførelsesfrist at opretholde virkningerne af en national, tidligere lovgivning, som under visse omstændigheder udelukkede gifte kvinder fra alderdomsforsikring.

Due Rodríguez Iglesias Díez de Velasco

Slynn Kakouris Joliet Schockweiler

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 11. juli 1991.

J.-G. Giraud
Justitssekretær

O. Due
Præsident